

स्थानीय बाली परियोजना*

घनपोखरा, लमजुङ

परिचय

नेपाल एक पर्वतीय देश हो । विश्वमा रहेका यस्ता देशहरू जलवायु परिवर्तनसँगै हावापानीमा आउने विभिन्न परिवर्तनका कारण जोखिममा छन् । यसैको परिणामस्वरूप बाली उत्पादनमा विभिन्न असर पर्नाका साथै महत्त्वपूर्ण कृषि जैविक विविधताहरू लोपोन्मुख अवस्थामा छन् । बदलिँदो वातावरणीय अवस्थासँग जुध्न स्थानीय जातहरू तिनमा भएका सुक्खा तथा रोगकिरा सहनेजस्ता गुणहरूका कारण महत्त्वपूर्ण हुन्छन् ।

वातावरण अनुसारका जातहरू विकासका लागि पनि स्थानीय कृषि जैविक विविधताको अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ भने यी बालीमा भएको विविधता नेपालका लागि मात्र नभई विश्वकै लागि महत्त्वपूर्ण विविधतामा पर्दछ । हालसम्मको तथ्याङ्कलाई हेर्ने हो भने यस्ता उच्च पर्वतीय क्षेत्रका बालीहरूको प्रवर्द्धनका लागि पर्याप्त अनुसन्धान गरिएको पाइँदैन ।

तसर्थ सन् २०१४ (वि.सं. २०७१) देखि विश्व वातावरणीय सहजता (Global Environment Facility-GEF) मार्फत संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वातवरणीय कार्यक्रम (UNEP) को आर्थिक सहयोगमा उच्च पर्वतीय क्षेत्रको खाद्य सुरक्षाका लागि नेपालका हुम्ला, जुम्ला, लमजुङ र दोलखा गरी चार जिल्लाहरूमा स्थानीय बाली विविधतामार्फत जलवायु अनुकूलित प्रविधिको विकास र विस्तारका लागि अनुसन्धानमूलक परियोजना 'स्थानीय बाली परियोजना' को सुरूवात भएको छ । बायोभर्सिटी इन्टरनेशनल, कृषि विभाग (DoA) र यसअन्तर्गत सञ्चालित जिल्लाका कृषि कार्यालयहरू, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् (NARC) अन्तर्गत राष्ट्रिय कृषि आनुवंशिक स्रोत केन्द्र (Genebank) र जिल्लाहरूमा सञ्चालित अनुसन्धान केन्द्र/कार्यक्रमहरू र जैविक विविधता, अनुसन्धान तथा विकासका लागि स्थानीय पहल (ली-बर्ड) यस परियोजनाका साभेदार सङ्घ-संस्थाहरू हुन् ।

लक्ष्य

नेपालका उच्च पहाडी क्षेत्रहरूको वातावरणीय विविधता तथा विषम हावापानीमा पाइने र विश्वभरिकै उच्च क्षेत्रको खाद्यसुरक्षाको आधार मानिने महत्त्वपूर्ण बालीहरूको जैविक विविधता संरक्षणमा टेवा पुऱ्याउने यस परियोजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

उद्देश्य र लक्षित बालीहरू

नेपालको उच्च पहाडी कृषि उत्पादन प्रणालीमा कृषि जैविक विविधताको संरक्षण तथा प्रयोगलाई मूल प्रवाहीकरण गरी त्यस क्षेत्रको पर्यावरणीय समानुकूलन, पर्यावरणीय सेवा र लाभ तथा पहुँचको बाँडफाँडमा सुधार ल्याउनु यस परियोजनाको उद्देश्य हो ।

यस कार्यक्रममार्फत फापर (*Fagopyrum esculentum* / *F. tataricum*), चिसो सहनसक्ने धान (*Oryza sativa*), कोदो (*Elesine coracana*), सिमी (*Phaseolus vulgaris*), लहे (*Amaranthus caudatus* / *A. hypochondrius*), उवा (*Hurdeum vulgure var. nudum*), चिनो (*Panicum miliaceum*) र कागुनो

(*Setaria italica*) का स्थानीय जातहरूमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दै बीउ तथा यी बालीहरूको व्यवस्थापन र प्रशोधनका प्रविधिहरूमा सुलभ पहुँच पुऱ्याउनु यस परियोजनाको मुख्य उद्देश्य हो ।

परियोजना स्थलको विवरण

लमजुङ जिल्लाको साबिकको घनपोखरा गा.वि.स.मा यो कार्यक्रम वि.सं. २०७०/२०७१ देखि सञ्चालित छ । हालै भएको राज्य पुनसंरचना अनुसार साबिकको घनपोखरा गा.वि.स. अहिलेको मर्स्याङ्दी गाउँपालिकाको वडा नं १ र २ मा पर्दछ । परियोजनाको साइट अफिस भाँचे, घनपोखरा वडा नं. २ मा रहेको छ । समुद्री सतह बाट ८५० मि. देखि २१७५ मि. सम्म फैलिएको यस घनपोखरा गा.वि.स.को कुल क्षेत्रफल ५६.४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने कुल क्षेत्रफलको २०% जमिन खेतीयोग्य छ भने ८०% वनजङ्गल तथा चरन क्षेत्रले ओगटेको छ । न्यूनतम १५ डिग्रीदेखि अधिकतम २७ डिग्री औसत तापक्रम हुने यस क्षेत्रमा औसतमा १८२५ मिलिमिटर वर्षा हुने गर्दछ ।

लक्षित बालीको अवस्था

घनपोखरा, लमजुङमा परियोजनाका ८ वटा लक्षित बालीमध्ये ६ वटा बालीको खेती प्रचलनमा छ । तीमध्ये पनि कोदो, चिसो सहने धान मुख्य बालीका रूपमा खेती गरिन्छ भने कागुनो, उवा, लट्टे र सिमी कम क्षेत्रफलमा कम घरधुरीले खेती गर्दै आएका छन् । स्थानीय कृषकका अनुसार कागुनो, उवा र लट्टे पनि पहिले मुख्य बालीका रूपमा धेरै घरधुरीले खेती गर्ने चलन थियो र विशेष गरी खाजाका रूपमा प्रयोग गरिन्थ्यो । हाल यी बाली र तिनका स्थानीय जातहरूको खेती पहिलेभन्दा घट्दै गएको र कागुनो, उवा र लट्टे बालीहरू त लोप हुने अवस्थामै पुगेको परियोजनाले २०७१ सालमा गरेको घरधुरी सर्वेक्षणले पनि देखाउँछ । त्यस घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार घनपोखरामा कागुनो, उवा र लट्टे बाली लगाउने घरधुरी १% भन्दा कम रहेका छन् ।

घनपोखरा लमजुङमा कृषि जैविक विविधता मेला

कोदोको जैविक विविधता ब्लक हेर्दै किसानहरू

त्यस्तै धान लगाउने कुल घरधुरी ७८% मध्ये ४६% ले चिसो सहने धानको खेती गरिएको पाइयो भने ४८% घरधुरीले कोदोखेती गर्दै आएका छन् ।

नेपालको कृषि तथ्याङ्क २०११ ले पनि यी बालीहरू, विशेषगरी कोदो, जौ र फापरको क्षेत्रफल २००१ को तथ्याङ्कभन्दा क्रमशः १९%, ३५%, ४०% घटेको देखाउँछ । यी बालीहरूको खेती घट्दै जानामा परम्परागत खेतीप्रणाली, यी बालीको कुटानी, पिसानी गाह्रो हुनु, काम गर्ने युवा जनशक्ति विदेसिनु, खाने बानीमा परिवर्तन भई यी बालीको प्रयोग घट्दै जानु मुख्य केही कारणहरू हुन् ।

यी बालीहरूको महत्त्व हुँदाहुँदै पनि जनचेतनाको अभाव, प्रविधि र गुणस्तरीय बीउमा कम पहुँचका कारणले पनि यी बालीको प्रवर्द्धन हुन सकेको छैन । त्यसैले यस्ता स्थानीय बालीको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि परियोजनाले विभिन्न कार्यक्रम गर्दै आएको छ । विशेष गरी यी बालीका स्थानीय कृषि जैविक विविधताको संरक्षणका साथसाथै खेतीमा देखिने समस्या समाधानका प्रविधिको विकास, सामुदायिक बीउ बैंक र बीउ उत्पादनमार्फत गुणस्तरीय बीउका उपलब्धता बढाउने, तथा यी बालीलाई बजारसँग जोडी कृषक समूहले आर्थिक लाभ लिने वातावरण बनाउनु यस परियोजनाको मुख्य कार्यक्रम रहेको छ ।

यी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कृषक समूहको क्षमता अभिवृद्धि र कृषकको आवाजलाई

विभिन्न फोरममा लैजाने पनि रहेको छ । परियोजनाले अहिलेसम्म सम्पन्न गरेका कार्य र पछिका योजनाका बारेमा यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ ।

मुख्य क्रियाकलापहरू

१. प्रजनन र प्रविधिमा विविधतायुक्त समाधानका उपायहरूलाई एकीकृत गर्ने प्रक्रियाहरूलाई मूल प्रवाहीकरण गर्ने

यसअन्तर्गत विभिन्न अनुसन्धानमूलक कार्यक्रम/कृषि परीक्षण, लक्षित बालीको कृषि विविधता र ज्ञान अभिलेखीकरणजस्ता क्रियाकलाप गरिदै आइएको छ । जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थल र उत्पादन परीक्षणमार्फत् लक्षित बालीका स्थानीय जातहरूको परीक्षण सम्पन्न भइसकेको छ । परियोजनाको सुरुवातमा समूह छलफल र जैविक विविधता प्रदर्शनी मेलामार्फत स्थानीय जातको तथ्याङ्क तथा बीउ सङ्कलन र पासपोर्ट डाटा गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । घनपोखरामा भएका धानका ५६ जातमध्ये चिसो सहन सक्ने जात ८, कोदो १४, कागुनो ३, सिमी ९, लट्टे ३, र उवाको १ स्थानीय जात पाइयो । यी बालीका जातीय परीक्षणहरू १५०० देखि १६०० मिटरको उचाइमा राखिएको थियो । पहिलो वर्ष चारैवटा अनुसन्धान क्षेत्रबाट सङ्कलित स्थानीय जात तथा नार्क जीन बैङ्कमा सङ्कलित जातहरूको विविधता ब्लक राखी आवश्यक तथ्याङ्क जस्तै: जातको चारित्रिक र रोगकिरा सहने गुणको अध्ययन गर्ने काम सम्पन्न गरियो भने दोस्रो वर्ष उत्पादन परीक्षण राखियो । कृषकहरूको सक्रिय संलग्नतामा यी परीक्षणहरूबाट उपयुक्त

जातहरू छनोट गरी बीउ उत्पादन कार्य अगाडि बढाइएको छ ।

परीक्षणको यस नतिजाले अन्य ठाउँका केही जातबाहेक स्थानीय जात नै राम्रा रहेको देखाएको छ भने पहिचान भएका उपयुक्त जातहरूका प्रवर्धन गर्नका लागि परियोजनामार्फत कृषक समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरी राष्ट्रिय तहमा दर्ता वा सिफारिस गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । (नोट: लक्षित बालीमा गरिएको कृषि परीक्षण र बीउ उत्पादनको विवरण 'परियोजनाको तथ्याङ्क' खण्डमा हेर्न सकिन्छ ।)

कृषि परीक्षण बाहेक कृषकहरूमा सुलभ बीउको पहुँच बढाउनको निम्ति हावापानी सुहाउँदा अन्य जातहरू र नयाँ बाली जस्तै: फापर, चिनो, र चिसो सहने धानका बीउहरू आई.आर.डी.का रूपमा वितरण गरिएको छ । साथै बिजुलीबाट चल्ने कोदो चुट्ने र फल्ने मेसिन कृषक समुदायमा उपलब्ध गराइएको छ, यो समय र श्रमको बचतमा गर्ने काममा निकै उपयोगी प्रमाणित भएको छ ।

२. वर्तमान अवस्थामा रहेको बीउ उत्पादन प्रणालीको अध्ययन गरी बीउको गुणस्तर र उपलब्धतामा सुधार ल्याउने

स्थानीय बाली, बीउ र त्यसको परम्परागत ज्ञानको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गरी कृषकहरूमा गुणस्तर बीउको सुलभ उपलब्धता बढाउने उद्देश्यले घनपोखरामा २०७३ सालमा घनपोखरा बीउ उत्पादन तथा संरक्षण कृषक समूहको सक्रियतामा सामुदायिक बीउ बैंकको स्थापना भएको छ । यो कृषक समूह परियोजनाकै सक्रियतामा मिति २०७३ असार ८ गते जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बेसीसहर, लमजुङमा दर्ता गरिएको छ । सुस्वाती वर्षमा भौतिक संरचनामाभन्दा पनि सामुदायिक बीउ बैंकको महत्त्व बुझाउँदै यसको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा क्षमता अभिवृद्धि गर्नेतर्फ ध्यान दिइएको छ । यसै सिलसिलामा २०७३ सालमा नवलपरासीको अग्यौलीमा सामुदायिक बीउ बैंक व्यवस्थापन तालिम, कृषक भ्रमण र व्यावसायिक योजना तर्जुमा तालिम सम्पन्न गरियो । आगामी

दिनमा पनि आवश्यक तालिम र सहयोग निरन्तर रहनेछ । हाल घनपोखरा सामुदायिक बीउ बैंकमा धानका ८ जात, कोदाका ५ जात, कागुनो ३ जात, लट्टे २ जात, करु ३ जात, सिमी ६ जात संरक्षित छन् भने अन्य स्थानीय जातहरूको थपिने क्रम जारी छ ।

सामुदायिक बीउ बैंक सफल रूपमा सञ्चालनका लागि जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, गाउँपालिका र अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्य जरूरी छ र त्यसका लागि सामुदायिक बीउ बैंक सञ्चालक समिति र सम्बन्धित कृषक समूहलाई सहयोग र सहजीकरण गरिदै आइएको छ ।

३. कृषि जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापनका लागि भएका नीति नियमहरूको अध्ययन गरी आवश्यकतानुसार नीतिगत छलफल तथा बहस-पैरवी गर्ने

कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा बिद्यमान नीति नियमहरूको अध्ययनबिश्लेषण गरी संरक्षक कृषक एवम् समुदायको भूमिका पहिचान र आनुवांशिक स्रोतमा पहुँच र लाभको बाँडफाँड प्रक्रियासम्बन्धी अध्ययनका लागि विभिन्न पहल हुँदै आएका छन् । जस्तै, कृषकहरूलाई नीतिनियमहरूको अध्ययन विश्लेषण र उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न राष्ट्रियस्तरको तालिम, गोष्ठी तथा भ्रमण कार्यक्रममा सहभागी गराउने रहेको छ । यस परियोजना मार्फत् गरिने मुख्य पहलहरूमा विशेषगरी कृषि जैविक विविधताको पहुँच र दिगो व्यवस्थापनमा कृषक अधिकारको सुनिश्चताका लागि बन्ने राष्ट्रिय नीतिनियम तर्जुमा गर्ने प्रक्रियामा कृषकहरूलाई सहभागी गराई उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गराउने रहेको छ ।

कृषि जैविक विविधता पाठशाला

परियोजनाले सञ्चालन गरेका विभिन्न कार्यक्रममध्ये कृषि जैविक विविधता पाठशाला एक हो । कृषि जैविक विविधतासम्बन्धी कृषकहरूमा

रहेको परम्परागत ज्ञानको महत्त्व बुझी त्यसको आदानप्रदान गर्न र कृषिसम्बन्धी सूचना तथा प्रविधिहरूमा सहज पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले यो पाठशाला सञ्चालन भइरहेको छ । यो अगुवा, इच्छुक, लगनशील कृषकहरूको खुल्ला स्थानीय समूह हो । यो स्थानीय स्तरमा कृषक तथा कृषि प्राविधिकहरूका बीच कृषि जैविक विविधताका विषयहरूमा छलफल, अभ्यास र सूचनाको आदानप्रदान हुने थलो पनि हो ।

यस पाठशालामा कृषिका विविध विषयहरू, जस्तै: खेतीप्रविधि, बीउ उत्पादन र व्यवस्थापन, रोगकिरा व्यवस्थापन, कृषिप्रणालीमा जैविक विविधताको महत्त्व आदिका बारेमा औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा ज्ञान तथा सीपहरू आदानप्रदान हुने गर्दछन् । यसमा सामूहिक छलफल, स्थलगत भ्रमण, तालिम तथा सिकाइसमेत हुने गर्दछ । छलफलको प्रकृति हेरी आवश्यकता अनुसार दक्ष प्राविधिकहरू परियोजनाका तर्फबाट वा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको समन्वयमा उपलब्ध गराई आवश्यक परामर्श दिने गरिन्छ ।

परियोजनाले काम गर्ने तौरतरिका

परियोजनाले सुस्वाती दिनदेखि कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने क्रममा स्थानीय र जिल्ला तहमा सरोकारवाला सरकारी निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै आइरहेको छ । स्थानीय तहमा सुस्वाती दिनमा अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र/ संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन समिति र आमा समूहलाई सहभागी गराई परियोजनाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका थिए भने पछिल्लो समय परियोजनाले घनपोखरा बीउ उत्पादन तथा संरक्षण कृषक समूहसँग मिलेर काम गर्दै आएको छ । जिल्ला तहमा सरकारी निकायहरू खास गरी जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/कृषि सेवा केन्द्र, जिल्ला विकास समिति/गा.वि.स.सँग समन्वय गर्दै कार्यक्रमको प्रगतिविवरण तथा वार्षिक योजना विभिन्न कार्यक्रममार्फत जानकारी दिँदै आएको छ । जिल्लाले आयोजना गर्ने विभिन्न कार्यक्रममा

सक्रिय सहभागिता जनाउँदै आएको छ । साथै कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्राथमिकतामा राख्ने अभ्यास गरिँदै आइएको छ ।

परियोजनाको भावी योजना

परीक्षणबाट छनोट गरिएका जातहरूको बीउ उत्पादन गरी सुहाउँदो हावापानी भएका ठाउँहरूमा फैलाउने योजना रहेको छ । यस प्रक्रियामा परियोजनामा आबद्ध समुदाय र स्थानीय गाउँपालिका तथा अन्य सहयोगी निकायहरूमार्फत सामुदायिक बीउ बैंकलाई सक्षम र सुदृढीकरण गर्दै लगिनेछ । पहिचान भएका उपयुक्त जातहरूलाई प्रवर्धन गर्नका लागि परियोजनामार्फत कृषक समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरी राष्ट्रिय तहमा दर्ता वा सिफारिस गर्ने योजना रहेको छ । साथसाथै यी बालीहरूको प्रवर्धनको लागि यसको मूल्य श्रृङ्खलामा पनि काम गर्नुपर्ने महसुस भएकाले यो क्षेत्रमा पनि स्थानीय कृषक समूह/अगुवा संरक्षक कृषकहरूको सक्रियतामा कार्य सुरु गर्ने सोच परियोजनाले राखेको छ । यी कार्यहरूमा स्थानीय कृषक समूह र सहकारी, गाउँपालिका तथा जि.वि.कू.का.सँग समन्वय तथा अन्य निकायहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।

परियोजनाका केही तथ्याङ्कहरू

कुल लाभान्वित घरधुरी

क्र. सं.	मुख्य कार्यक्रम	२०७१/७२	२०७२/७३	२०७३/७४
१.	बीउ वितरण (आई.आर.डी.)	९०	१५०	२५०
२.	कृषि जैविक विविधता पाठशाला		१२	२५
३.	कोदो बुट्टे मेसिन			५०
४.	बीउ उत्पादन	१०	२०	२५
५.	सामुदायिक बीउ बैंक व्यवस्थापन तालिम	७		
६.	कृषक भ्रमण र व्यावसायिक योजना तर्जुमा तालिम			५

कृषि परीक्षण

पहिलो वर्ष २०७२ को जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थल			
क्र. सं.	बाली	जात सङ्ख्या	नतिजा
१	चिसो सहने धान	६२	बोराङ्ग, लेकाली-१, सेतो कातिके, लेकाली बासमतीजस्ता स्थानीय जातहरू राम्रा देखिए भने बोराङ्ग (रसुवाको स्थानीय जात) र लेकाली-१ (सिफारिस गरिएको जात) पनि राम्रो देखियो ।
२	कोदो	५२	डल्ले, नङ्ग्रे, छाङ्ग्रेजस्ता स्थानीय जातहरू नै राम्रा देखिए ।
३	कागुनो	२०	सेतो, बरियोजस्ता स्थानीय जातहरू नै राम्रा देखिए ।
४	चिनो	१२	लमजुङमा चिनो खासै राम्रो देखिएन ।
५	उवा/करु	२०	जीन बैङ्कका कलेक्सनहरू NGRC 2327, C01971, C01633 राम्रा देखिए ।
६	सिमी	२०	दाल खाने सिमीको उत्पादन राम्रो नभएकाले अगाडि बढाइएन ।
७	फापर	२०	घनपोखरामा फापर नयाँ बाली भए पनि यसको सम्भावना राम्रो देखियो ।
पहिलो वर्ष २०७२ को मातृपरीक्षण			
१	लट्टे	१३	हरियो सागका लागि एक्सेसन नं २५४ छनोट गरी बीजवृद्धि र जात दर्ताको काम अघि बढाइएको छ ।
२	जौ	६	मुस्ताङ लोकललाई मन पराइयो ।
दोस्रो वर्ष २०७३ को उत्पादन परीक्षण			
१	चिसो सहने धान	८	बोराङ्ग, लेकाली-१, सेतो कातिकेको बीजवृद्धिको काम अघि बढाइएको ;
२	कोदो	८	डल्ले, नङ्ग्रे, छाङ्ग्रेको बीजवृद्धिको काम अघि बढाइएको ;
३	फापर	८	जीन बैङ्कका कलेक्सनहरू NGRC 03727 (Mustang), NGRC 03753 (Gorkha), NGRC 03836 (Dolakha) राम्रा देखिए ।
४	उवा/करु	८	NGRC 2327, C01971, C01633 को बीज वृद्धिको काम अघि बढाइएको ।

परिक्षणबाट छनौट भएका जातहरूको बीउ उत्पादन योजना (आ.व २०७४/७५)

बाली	जात सङ्ख्या	लक्षित परिमाण (के.जी.)	संलग्न घरधुरी सङ्ख्या
कोदो	३	४००	६
चिसो सहने धान	३	२००	५
कागुनो	२	२८०	७
लट्टे	२	१५	२
उवा/करु	३	१६०	५

थप जानकारीका लागि सम्पर्क

फिल्ड अफिस:

स्थानीय बाली परियोजना, घनपोखरा
मर्स्याङ्दी गाउँपालिका-२, लमजुङ

सम्पर्क व्यक्ति:

रितेश यादव (कार्यक्रम अधिकृत, ली-बर्ड)

मोबाइल नं.: ९८४५१९९२७९

इमेल : ritesh.yadav@libird.org

वेब: www.himalayancrops.org

www.libird.org

प्रस्तोता : रीता गुरुङ, ली-बर्ड

फोटोहरू : ली-बर्ड फोटो बैंक

डिजाइन एवं प्रकाशन : ग्रीडनोभा

